

Bestemmelse af Odinsane og Thorshane i træktiden

IVAN OLSEN

(With a summary in English: Field identification of Red and Red-necked Phalaropes)

Farvetavler af JENS OVERGAARD CHRISTENSEN

Adulte og 1.-vinters Thorshøns, Galápagos, september 1992. Bemærk det kraftige runde hoved, det korte lige næb og den dueblå overside. På ungfuglene ses grå rygfljer sammen med rester af juvenildragtens mørke fjer. Foto: Erik Thomsen.

Først i nyere tid er der kommet nogen klarhed over overvintringssteder for Odinsane *Phalaropus lobatus* og Thorshane *Phalaropus fulicarius*. Men der er stadig uafklarede spørgsmål, og vanskeligheder med at bestemme fuglene i vinter- og ungfugledragt er med til at skabe forvirring (Cramp & Simmons 1983).

I september 1992 blev der på en DOF-tur til Ecuador set flokke af svømmesnepper på havet øst for Galápagos-øerne. Fuglene var i vinter- eller ungfugledragt og blev set under vanskelige observationsforhold. Det blev derfor forsøgt at få fuglene fotograferet til senere bestemmelse. De fugle, der kunne bestemmes, viste sig at være Thorshøns. Det er en nyopdagelse, idet *Birds of Galapagos* (Harris 1982) angiver, at der kun er få kendte forekomster, men at arten eventuelt er overset. Man må gå ud fra, at fugle i september stadig er under træk, i dette tilfælde på vej til det kendte overvintringsområde på havet vest for Chile.

Udbredelse og træk

Thorshanen yngler i højarktiske områder, både på fastlandet og på øer. Odinsanen yngler både i arktiske og subarktiske kystområder og i indlandet, i Subarktis gerne ved søer i birkerregionen. Begge arter er udbredt i Grønland, Island, arktisk Sibirien, Alaska og Nordcanada. Derudover er Thorshanen udbredt på Svalbard og Novaya Zemlya, og

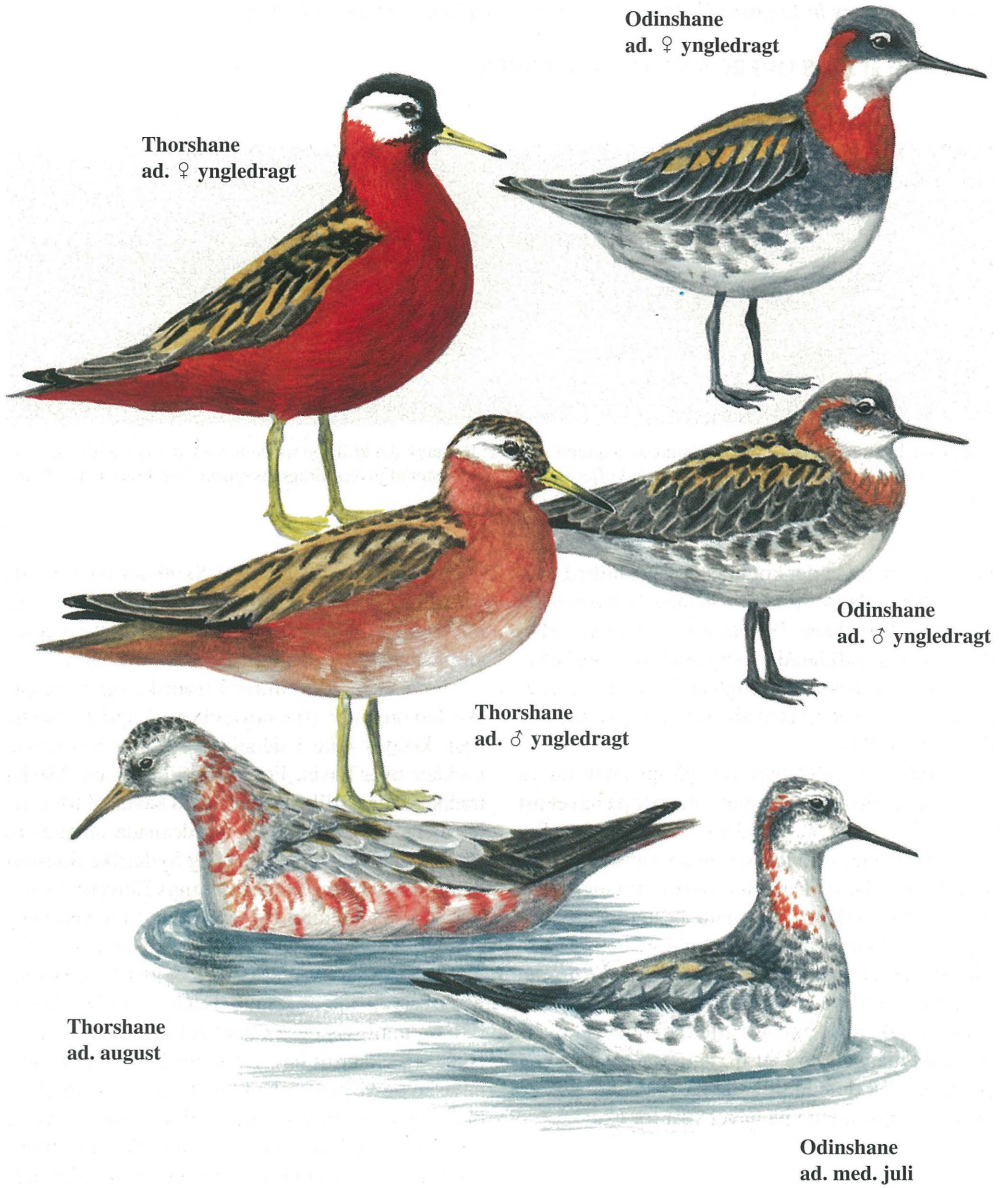
Odinsanen på Færøerne, i Skotland og i Nordskandinavien. For begge arters vedkommende er hoveddyngletiden fra først i juni til midt i august (Johnsgard 1981, Cramp & Simmons 1983).

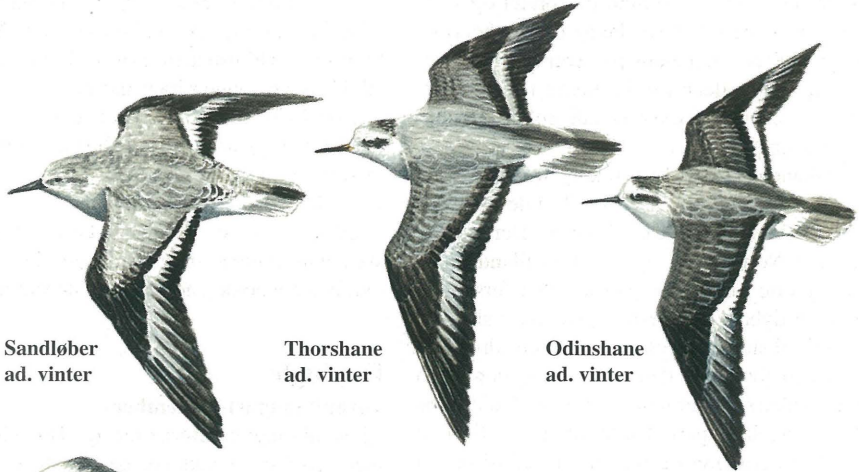
Thorshanen overvintrer i tropiske og subtropiske havområder (fra november til april). Artens træk kendes ikke i detaljer, idet den fortrinsvis trækker over havet. Fugle fra Sibirien og Alaska trækker langs Stillehavskysten til havet ud for Chile, mens Thorshønsene i Nordcanada antages at trække til havet ud for Vest- og Sydafrika ligesom de nordatlantiske bestande. Langs Europas kyster ses Thorshanen mest fra september til november.

Odinsanen overvintrer i tropiske have fra oktober til april, og trækker i modsætning til Thorshanen overvejende over land. Fuglene fra Nordamerika og muligvis også Grønland (måske endda fra Island) trækker til havet vest for Peru. De skandinaviske og vestsibiriske fugle trækker til Det Arabiske Hav, og de østsibiriske til området nord og vest for Ny Guinea. Der er usikkerhed om trækforholdene for islandske, færøske og skotske fugle (Cramp & Simmons 1983).

Forekomst i Danmark

I Danmark er Thorshanen en meget sjælden efterårstræk- og vintergæst, fra først i august til sidst i februar, hyppigst fra september til november. Der ses normalt under 10 fugle årligt, men i enkelte år

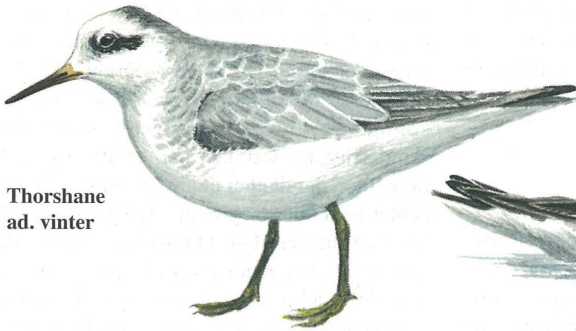

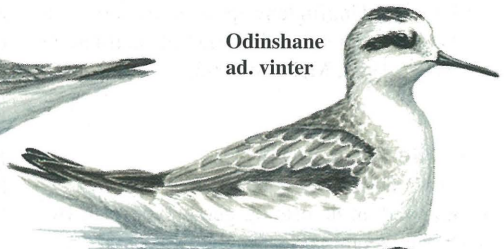
Sandløber
ad. vinter

Thorshane
ad. vinter

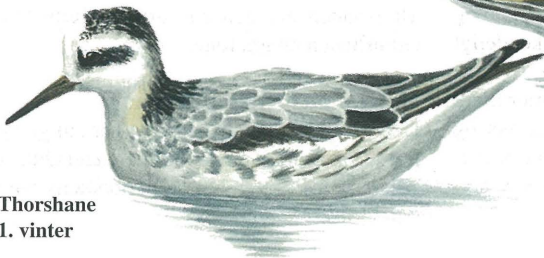
Odinsbane
ad. vinter

Thorshane
ad. vinter

Odinsbane
ad. vinter

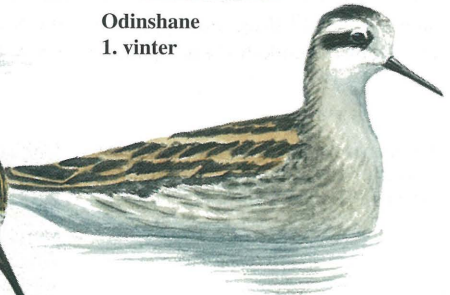
Thorshane
1. vinter

Odinsbane
1. vinter

Thorshane
juv.

Odinsbane
juv.

op til 25. Der er kun fire fund fra foråret og sommeren. Langt de fleste ses langs den jyske vestkyst. De voksne Thorshøns passerer i august-september og ungfuglene for det meste i september-november. Langt den overvejende del af efterårsfuglene er ungfugle.

Odinshanen er en sjælden-fåtalig trækgæst med 40 til 80 fund om året (Olsen 1992), i de senere år dog over 100 (Lindballe et al. 1994). Den træffes hyppigst i Nordjylland og på Østsjælland, både ved kysten og i indlandet på salt- eller ferskvand med ringe dybde. De fleste iagttagelser sker fra midt i juli til sidst i september, med hovedparten i august. Om foråret er den sjælden, og den er en meget sjælden sommergæst. De voksne Odinshøns ses hovedsageligt i perioden fra midt i juli til først i august om efteråret og fra midt i maj til midt i juni om foråret. Ungfuglene optræder fra først i august til midt i september. Trækket af ungfugle er størst (Olsen 1992, Meltofte 1993).

Generelle kendetegn

De to svømmesnepper kendes fra andre rylestore vadefugle ved, at de ofte og gerne svømmer. Benene er påfaldende korte. Hunnerne er større og i yngledragten stærkere farvet end hannerne. Thorshanen er større og kraftigere end Odinshanen, og under gode observationsforhold kan de to arter i alle dragter altid adskilles på næbbets længde og tykkelse: Thorshanens næb er kortere og kendetegnet tykkere end Odinshanens.

I ungfugle- og vinterdragt har begge arter hvidt hoved med sort isse og en sort stribe fra øjet og bagud. I juvenil dragt har begge arter mørk ryg, men Odinshanen kan kendes på en gylden V-teg-

ning på skulderfjerene. I september/oktober bliver Thorshanens ryg og skulderfjer lyst due-gråblå, hvorimod Odinshanen ryg forbliver mørk. De adulte fugle i vinterdragt har hos begge arter grå ryg og hvid underside. Thorshanen adskilles på due-gråblå rygside, mens Odinshanen har mørkere skifergrå ryg. Odinshanens rygside fremtræder altså altid mørkere end Thorshanens.

Odinshanen ses normalt ikke i Danmark efter starten af oktober, mens de fleste Thorshøns ses i oktober-november, nogle også i december-februar.

Ungfugle

Juvenil (august-september)

I juvenil dragt er arterne ret ens. Hovedet er hvidt med sort isse og nakke og en sort stribe fra øjet og bagud. Undersiden er hvid med grårosa flanker. Oversiden er sortbrun med gulbrune fjerkanter på skulderfjer og tertialer. Thorshanen kendes på sin kraftigere bygning og sit noget tykkere næb. Ryg, skulderfjer og tertialer har smalle gyldenbrune fjerkanter, der danner et jævnt mønster. Disse fjerkanter er smallere og noget dybere rødtonede end hos Odinshanen. Hos Odinshanen danner de væsentligt bredere gyldenbrune kanter på skulderfjerene en tydelig V-tegning på ryg og skuldre, på samme måde som hos en juvenil Dværgryle. På hals og brystside ses en mørk brunlig tegning; hos Thorshanen har den en varm rødbrun tone, hos Odinshanen en grå tone.

Første vinter (fra september)

Den juvenile Thorshane anlægger sin gråryggede første vinterdragt meget tidligere end Odinshanen. Allerede fra september ses Thorshøns med store

Odinshane, ad. vinterdragt. Bemærk den skifergrå rygside. Paracas, Peru, 16. september 1985. Foto: Bent Otto Poulsen.

Thorshane, ad. i fældning fra sommer- til vinterdragt. Re-ster af yngledragtens røde fjer ses på undersiden, og vinterdragtens dueblå fjer bryder frem på oversiden. Paracas, Peru, 16. september 1985. Foto: Bent Otto Poulsen.

Thorshane ad., Galápagos september 1992. Bemærk den dueblå overside. Foto: Erik Thomsen.

due-gråblå partier på ryg og skulderfjer, der gradvist breder sig til at omfatte hele oversiden (foto af J. Harriman, *Birding World*. 5: 331, 1992). Fra midten af oktober er hovedet hvidt med et sort parti i nakken, der fortsætter ned langs baghalsen til den øvre del af ryggen. Ryg og skulderfjer er lyst due-gråblå med meget smalle hvide fjerspidser. Vingens dækfjer og svingfjer er friske og sortbrune. Tertialer er friske og sortbrune med tydelige hvide kanter, som danner kontrast til den gråblå overside.

Den unge Odinsbane er stadig i sin mørkryggede ungfugledragt, når den i oktober-november ankommer til overvintringsområdet (Cramp & Simmons 1983) (den adulte fugl har på dette tidspunkt anlagt sin gråryggede vinterdragt ligesom Thorshanen). På ryg og skulderfjer bryder grå fjer med lyse kanter efterhånden frem, men ryggen virker som helhed mere mørk end hos Thorshanen. Tertialerne er friske og lyskantede. På skulderfjerene ses en gylden V-tegning (Chandler 1989). Denne dragt bæres sandsynligvis frem til foråret (Prater et al. 1977), men der er modstridende oplysninger om hvorvidt Odinsbanens opnår fuld grå dragt i deres første vinter (Cramp & Simmons 1983).

Adulte

Yngledragt

Hos begge arter er der i yngledragten nogen kønsforskkel. Thorshanen har gult næb med sort næbspids. Hunnen er mest kontrastrig, med stærkt rød-farvet hals og underside, sort pande og isse og rent hvid kind. Ryggen og skulderfjerene er sorte med

gule kanter. Hannen er mindre og blegere i det røde, er hvidt midt på bugen, og har brun, rødlig stribet isse.

Odinsbanen har sort næb. Hunnen er gråbrun på ryggen med gullige længdestriber. Hovedet er ligeledes gråbrunt med en rød tegning midt på halsen. Strube og bug er hvide. Hannen ligner hunnen, men er lidt blegere i farverne, og hannens røde halstegning fortsætter op til øjet og danner en øjenstribet.

Fældning til vinterdragt (fra juli)

Thorshanen begynder at fælde kropsfjerene i starten af juli. I august er bugen stort set hvid med spredte rødlige fjer, så undersiden virker ret blakket. Ryggen har overvejende blågrå vinterdragtfjer med stænk af yngledragtens mørke fjer.

De fleste adulte Odinsbanes er overvejende i yngledragt, når de passerer Danmark midt i juli. Halsens røde fjer er noget afblegede og spættede med hvide fjer. Rygsiden virker mørk som i yngledragten, men en del grå fjer er begyndt at bryde frem. Hos begge arter er tertialerne slidte.

Vinterdragt (fra september)

Den adulte Thorshane i vinterdragt viser et meget rent, hvidt og lyst dueblåt indtryk. Hovedet, halsen og undersiden er rent hvide. I nakken ses en rund sort plet, og fra øjet bagud går en sort stribet af varierende længde, dog oftest kortere end hos Odinsbanen. Næbbet er sort med gul basis. Ryg og skulderfjer er lys dueblå med små hvide fjerkanter. Vingens dækfjer er gråbrune. Tertialer og svingfjer er gråbrune og oftest ret slidte. Sammenlignet med

første vinterdragt, hvor den øvre ryg oftest er sortbrun, er den adulte vinterdragt lysere med hele rygsiden grå, og tertialerne er gråbrune (Delin & Svensson 1988, Chandler 1989), ikke sorte med hvide kanter som i første vinterdragt.

Odinshanen ses ikke i ren vinterdragt på vore breddegrader, da de adulte fugle endnu har rester af yngledragten, når de trækker gennem Danmark i juli. Fædningen til vinterdragt afsluttes først i vinterkvarterene (Cramp & Simmons 1983), hvor Odinshanen ligesom Thorshanen får grå ryg, mens mens Thorshanens har en blågrå tone er Odinshanens ryg- og skulderfjer tydeligt mørkere – koksgrå med brede hvide fjerkanter – og rygsiden virker på den måde mørk- og hvidstribet. Vingeovertidens dækfjer er sortbrune og mørkere end Thorshanens. Hele undersiden er hvid. Den sorte stribe gennem øjet varierer i udstrækning, men er normalt længere end Thorshanens. Næbbet er sort til basis.

Flyvende og svømmende fugle

I flugten er de to arter vanskelige at adskille. De har begge tydelige hvide vingebånd og ryleagtigt hvide overhaleddækfjer med gråsort centralstribet. I *Shorebirds* (Haymann et al. 1986) er Thorshanes hale- og overgumptegning misvisende angivet som ensfarvet grå, uden hvide sider. I vinter- og ungfugledragt fremtræder vingebåndene tydeligst hos Odinshanen, fordi vingens dækfjer er mere sortbrune end Thorshanens. Flugten er hos begge arter hurtig med pludselige kast fra side til side. Forskelle i flugtmønsteret mellem de to arter kan næppe anvendes i felten, dog er Thorshanen mere kraftfuld og virker lidt tungere på grund af størrelsen.

Svømmende ligger begge arter højt på vandet og kan især i ungfugle- og vinterdragt, hvor de har hvid underside og grå rygside, ligne mini-udgaver af måger. Aktiv svømming foregår med rørhøneagtigt nikkende hovedbevægelser.

En tak skal rettes til følgende, der har bidraget med oplysninger, fotos og kommentarer: Claus Hornemann, Kaj Kamp, Dorrit Krabbe, Hans Meltofte, Bent Otto Poulsen, Søren Sørensen og Erik Thomsen. Desuden rettes en stor tak til Zoologisk Museum i København for udlån og adgang til skindsamlingerne.

Summary

Field identification of Red and Red-necked Phalaropes

Phalarope flocks seen east of Galápagos in September 1992 consisted of birds in winter or immature plumage. Species identification was extremely difficult under the

prevailing conditions, but subsequent study of photos revealed that all identifiable birds were Red Phalaropes *Phalaropus fulicarius*, probably en route to the well-known wintering area off the Chilean coast. According to Harris (1982), there are only few records of the Red Phalarope from Galápagos, possibly because its occurrence in the area has been overlooked.

Under ideal observation conditions, Red and Red-necked *Ph. lobatus* Phalaropes can always be separated by their different bill proportions. Winter/immature birds of both species have white head with a black cap and a black stripe behind the eye; juveniles are dark-backed, but only the Red-necked Phalarope has a golden V-shaped shoulder-pattern. Red Phalaropes attain a pale grey-blue colouration on back and shoulders in September-October, whereas Red-necked Phalaropes remain dark-backed: in winter plumage, both species are grey on the back and white on the underparts, but Red-necks have slate-grey backs, not grey-blue as have Red Phalaropes. Red-necked Phalaropes, thus, are always darker than Red Phalaropes on the back.

Red-necked Phalaropes do not attain full winter plumage until after they arrive to the winter quarters; adult migrants passing through Europe (until the end of July) always retain traces of the breeding plumage.

Referencer

- Chandler, R. J. 1989: The Macmillan field guide to North Atlantic shorebirds. – Macmillan.
 Cramp, S. & K. E. L. Simmons 1983: The birds of the western Palearctic. Vol. 3. – Oxford University Press.
 Delin, H. & L. Svensson 1988: Photographic guide to the birds of Britain and Europe. – Hamlyn.
 Harris, M. 1982: A field guide to the Birds of Galapagos. – Collins.
 Hayman, P., J. Marchant & T. Prater 1986: Shorebirds: an identification guide to the waders of the world. – Helm.
 Johnsgard, P. A. 1981: The plovers, sandpipers, and snipes of the world. – University of Nebraska Press.
 Lindballe, P., R. Christensen, M. F. Munk, H. Skov, J. Smidt & E. Søby 1994: Fugle i Danmark 1992. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 88: 111-150.
 Meltofte, H. 1993: Vadefugletrækket gennem Danmark. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 87: 1-180.
 Olsen, K. M. 1992: Danmarks fugle: en oversigt. – Dansk Ornitologisk Forening.
 Prater, A. J., J. H. Marchant & J. Vuorinen 1977: Guide to the identification and ageing of holarctic waders. – BTO, Tring.

Ivan Olsen
 Palermovej 7
 2300 København S